

6. *Лихачев Д. С.* Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3–9.

Анотація

У статті розглядається поняття метафоричної концептосфери як сукупності метафоричних концептів, які відбивають образні уявлення про світ етносу або індивідуума. Викладаються принципи опису індивідуальної метафоричної концептосфери, продемонстровані на прикладі результатів корпусного дослідження метафорики письменника.

Ключові слова: метафорична концептосфера, метафоричний концепт, метафора.

Annotation

In the article a notion of metaphorical conceptual sphere as the aggregate of metaphorical concepts reflecting figurative ideas of ethnic group or individual about the world is considered. The principles of individual metaphorical conceptual sphere description shown with the example of corps research results of writer's metaphors are stated.

Keywords: metaphorical conceptual sphere, metaphorical concept, metaphor.

Масловська Т. О.

Міжнародний гуманітарний університет

МЕТАФОРИ ТА МЕТАФОРИЧНІСТЬ У ПОЕЗІЯХ В. СИМОНЕНКА

У статті з'ясовано специфіку поезики В. Симоненка на основі метафоричних структур. Метафора розглядається як один із основних прийомів поетичного зображення світу.

Ключові слова: метафора, метафоричні неологізми, надметафори, міфічний простір, метафоричні ряди, внутрішні художні закони.

Вступ. Метафора – один із видів поетичного мовлення, що розкриває сутність явищ та предметів через інші за схожістю або контрастністю [6, 457]. Це троп, який може розгортатися у внутрішній сюжет; метафора подібна до загадки, не підлягає декодуванню. Її особливості у художньому тексті досліджували О. Потебня, В. Жирмунський, Р. Якобсон, Д. Девідсон, Н. Кожевникова.

Мета пропонованої статті – дослідити поезику творів В. Симоненка на основі метафор, які за своїм походженням та структурою є своєрідними у кожного митця слова, адже загально визнано, що цей тропейчний засіб – інструмент творчості. **Актуальність** нашого дослідження вбачаємо в тому, що поезія та поезика В. Симоненка й до сьогодні залишається недостатньо вивченою.

Д. Девідсон називає метафору маренням (мрією) мови (dreamwork of language). Те, що презентує метафора, є безмежне і не пропорційне. Коли ми

намагаємося збагнути, що ж все-таки означає метафора, то розуміємо, що і перелік безкінечний [4, 173]. За М. Мюллером, поетична метафора з'явилася внаслідок лексичної бідності давньої мови: користуючись недостатнім запасом слів, мова була змушена вживати одинокі терміни для позначення різних предметів і вражень; на думку ж О. Афанасьєва, метафора виникла внаслідок зближення між предметами, схожими за створенням враження; вона створювалася цілком вільно, на основі асоціацій. Феномен лірики в тому, що вона інтерпретує музику через образ волі, тоді коли він сам повністю звільняється від жадою волі, є чистим, нічим не затьмареним образ оком Сонця [2, 50] “Сьогодні **поезія** – це **вища алгебра метафор**” [10, 258] (виділення наше – Т. М.). Метафоричне сприйняття світу, змалювання його за допомогою метафори – це не поетика гри, а проникнення в сутність життя [10, 205]. Гра є особливою, невід'ємною рисою в поезії і не тільки в поезії, а й у культурі взагалі, яка має правила. П. Валері пише, що “коли йдеться про правила гри, там неможливий ніякий скептицизм, бо той принцип, на якому вони збудовані, – це **несхитна істина**”. [3, 18] “Метафора є, мабуть, однією з найплідніших можливостей людини. її ефективність межує з чаклунством, вона здається інструментом творчості. Найбільше, на що ми здатні, – це комбінувати предмети. Лише метафора дає можливість відірватися від реальності й створити серед реальних речей уявні рифи, безліч островів, що гойдаються на хвилях” [10, 258]. Людина висловлюється метафорами, прагне поринути в світ безкінечного простору. Метафора “маніпулює предметом, маскуючи його під інший. Це процедура була б безглуздою, якби ми не вбачали в ній притаманне людині інстинктивне бажання уникнути реальності. Раніше метафора огортала реальність, прикрашаючи її. Тепер, навпаки, вона прагне знищити додаткові підпори в поезії й житті, йдеться про те, щоб реалізувати метафору, перетворити її на предмет поезії” [10, 258-260]. Метафори або символи “в новому мистецтві мають тенденцію ставати дедалі незалежнішими від своєї символічної функції і сприяти таким чином конституції царини, протиставленої емпіричному світові та його значенням” [1, 134]. “Щоб метафора ожила, – розгортає свою концепцію Лорка, – потрібні дві умови: форма і радіус дії – ядро в центрі і перспектива навколо, ядро розкривається, наче дивна, незнана квітка, але в навколишньому сьайві ми знаходимо її назву й відчуваємо її аромат. Метафора підпорядкована зорові “іноді якнайтоншому”, і саме зір обмежує її, надаючи їй водночас предметності. Метафора єднає протилежні світи за допомогою могутнього поштовху, породженого уявою” [8, 57]. В. Симоненко образно сприймає світ, поетизуючи його за допомогою індивідуально-авторських метафоричних структур типу “перлини роси”, “перли в душі сію”, небо – “купол світань”, “небесний купол”. Поета охоплює почуття містичного, пов'язаного з глибокими таємницями природи. Поступово метафоричне інакомовлення Симоненка перетворюється в самостійну тему цілого вірша. Метафора – це основний прийом поетично зобразити світ: “небо скуйовджене і розколисане

Дрантя спустило на темні бори Сонного місяця сива лисина Полум'ям сизим горить” [12, 79]; “ніжні квіти, Били в бубон неба Розчулені віти – Воскресала любов!”; “Впало сонце в вечірню куряву Тиша виповзла за село. Нашорошилось небо бурею І погрозами загуло” [12, 110]; “І знов спадають трафаретні роси Із сінокосів буйних кіс, І знову в небі невідомий біс Підвісив сонце на прозорих тросах. І захолюнувши у дивній грації, Зітхають свіжістю дівочою акації, Вітрами обціловані до ніг” [7, 112]. Для деяких поетичних творів В.Симоненка притаманна суцільна метафоризація, як-от: “Я чекав тебе із хмари рожево-ніжної Із ранкових туманів, з небесних октав Коли думки збігалися з мли бездоріжної І небесний смуток за душу смоктав” [13, 118].

Одним із видів метафори, що сприяє поетичному олюдненню довколишнього світу, є персоніфікація, котра у поезіях В. Симоненка особливо яскраво виражена, наприклад: “Вітер пісню співа стоголосно, Але раптом в екстазі німім Зупинивсь біля тебе, і млосно Зазітхав у волоссі твоїм”. Природні елементи у поезіях В. Симоненка передаються яскравими метафорами, які можна порівняти з людськими манерами поведінки, позитивними настроями людини, якій притаманні будь-які риси. У віршах поета присутній елемент спостереження, візуальність, показ неосяжного простору, відчутна безмежність на землі, у світі краси, любові. В. Симоненко опоетизовує естетичні категорії (прекрасне, величне, повторне, комічне, трагічне): “Дзвенять німою тугою ліси, Коли їх ніч тремтлива обнімає І від очей у ревності ховає Принади їх первісної краси. Бринять живою радістю ліси, Як ранок спалахне на небокраї, Як сонце огняне завісу піднімає Із їх первісної і чистої краси” [13; 106]. Або: “Били блискавки ще тривогу, Розтинаючи небосхил, І веселка тобі під ноги Опустилась, чудна без сил”. “Вітер в небі за хмарами гониться І про тебе складає пісні, Почалася у сонця безсонниця – І подовшали раптом дні”; “Твоя краса цвіте в моїх очах Але скажи, чи ти зі мною поруч Пройдеш безтрепетно по схрещених мечях?” [13, 123]. До речі, щит, шаблі, мечі, шолом, схрещені мечі – це неоромантичні образи, які у поетичному мовленні В. Симоненка завдяки метафоричному переосмисленню набули яскравої індивідуалізації.

Ще одна особливість поетового метафоричного мислення – це послідовність розвитку метафори, яка постійно викликає відчуття чогось нового: “Дорога закричала Блиснули байдужі ліхтарі Ти пішла від мене до причалу І згоріла в полум'ї зорі. Вибухали дні незрозуміло, І життя котилося моє. Але там, де ти тоді згоріла, Кожен ранок сонце устає” [13, 133]. Або: “Є в коханні і будні і свята, Є у ньому і радість і жаль, Бо не можна життя заховати За рожевих ілюзій вуаль” [13, 130]. У поезіях Симоненка яскрава експресивна метафора: “сичать образи”, “старих світил чіткі орбіти рвуться, і гаснуть ненароджені сонця”, “підперезане сонцем, устало світання, і в багрянцях знамен заспівали вітри”. “Вітер пісню співа стоголосно, Але раптом в екстазі німім Зупинивсь біля тебе, і млосно Зазітхав у волоссі твоїм”. Іноді метафори у В.Симоненка розгортаються послідовно, вражають

своєю загадковістю та конкретними переходами “Тихо вечір туманами пряде, І не чути й не видно нікого, Лиш чекання моє молоде Одинокі стоїть край дороги, У весняному сумі ночей”, “Ступає ніч ногами бурими На почорнілий сніготал”, “Ніч, вітрами дурними освістана, Свою чорну чадру підніма”.

Поет постійно метафоризує абстрактні поняття, як-от: добро, зло, правда, брехня, пристрасть, гнів, радість, муки, доблесть, слава, істина, щастя, сум, щирість. У його поезіях навіть негативне в людині передано через оказіональні метафори типу “ненависть регоче на вітрах”; “душа горить”; “шкварити байдужість на вогні”; “Суховій і Горі танцювали на чорному порожньому току”; “Неправда і Жадоба із Голодом вищали усівшись благально край душі”.

В. Симоненко вдається до опредмечення етичних категорій, прагнучи “разючої переконливості, громової плакатності художнього слова в її найкращому розумінні” [9, 90]. Поет іноді виводить метафоризований образ на рівень філософського узагальнення, наприклад: “Припливла ти до мене з і прибоєм уяви, несподівано встала над смутком чекань – розцяцькованих мрій павіани і пави повтікали лякливо під купол світань”, часом митець слова уникає буквалізму, як-от: “любов моя бризкає з серця за борт”, “на серці – думок бинти”.

Метафори В. Симоненка психологічно пов'язані, мотивовані, вражають своєю загадковістю, контрастними переходами. Переважно це стосується образів ночі та коханої. (“Ніч в озері”, “Чекання”): “Тихо вечір тумани пряде, І не чути й не видно нікого, Лиш чекання моє молоде, Одинокі стоїть край дороги У весняному сумі ночей Я чекаю тебе, моя мила, Щоби полум'ям синіх очей Ти тривогу мою погасила” [13, 35]; або “І в напруженій тиші нічній Світ здається чарівною казкою Нерозгаданим плетивом мрій”; чи “І коли химерною габою Спеленає землю довга ніч, Довго серце тужить за тобою, Довго сон мені не йде до віч. Довго білі таємничі крила Обвивають маревом видінь” [13, 127].

Розгорнута метафора в деяких випадках вступає у протиріччя з предметно-логічним смислом контексту: “І задуми безпомічно-крилаті Шукають – не знаходять берегів”, “Але є ще кращі квіти невидимі для очей Не цвітуть вони на клумбах і на тихих озерцях А цвітуть вони у грудях у людських серцях”, “Коли салютами-громами Гуркоче небо навесні Ти тільки спокою ні грама Не дай воскреслому мені” [15, 105], “А ненависть стожала Мечами помсти рвалася у світ [9, 23]. Поет створює оригінальні та смислові метафоричні неологізми, замінюючи традиційну метафору іншою, більш оригінальнішою схожою за загальним смислом, але різною за словесним вираженням, тобто індивідуалізованою, наприклад: “Розцяцьковані мрій павіани і пави Повтікали лякливо під купол світань. Розгубили вони свої збави і почесні І сьогодні вклоняється серце моє Тій земній, соромливій, жагучій жіночності, Що красою життя – материнством стає” [13, 118]. Елементи ночі, метафорично розкриваються у поезіях Симоненка – це або

тихі і ніжні ночі, або повні туги і безконечності: “Ніч проходила з гуркотіннями, Ніч несла божевілля й жах, Плазувала потворними тінями, У нервово пружних кущах. Ніч кричала мені розтерзана, Оперезана громом навхрест, І у зойках її березових Закипівся гучний протест” [12, 110]. “Хмари дибались волохато, Місць в небі петляв, мов кіт, Вихор всівся на сіру хату І закручував стріху в zenit. Та встає перламутровий ранок Крізь холодний і злобний рев, І проміння зализує рани З закатованих ніччю дерев”. Ніч минає і починається новий день, день нових мрій та сподівань, нових пристрастей і любові жити, прагнення щось творити, винаходити: “Ніч минула і сонце білогриве Несе на тросі огненному день, І блискітки, швидкі та метушливі Стрибають не асфальті де-не-де” [12, 191]. Оказіональні метафори у поетичному мовленні В. Симоненка подекуди утворюють суцільні метафоризовані контексти. Насамперед це стосується описів пейзажів, природних стихій, як-от: “Мерехтять у тумані вогні Впали роси на заспані трави. Тихо вечір тумани пряде” [13; 35].

Одна із характерних особливостей метафори В. Симоненка – це її подібність до загадки. Н. Кожевникова називає такі метафори – “метафори-загадки”. В деяких поезіях метафори-загадки не потрібно розшифровувати, бо далі з контексту видно розкодування: “Сонце впало на сизу хмарку, Обрій полум’ям запалав”, “Флегматично зима тротуаром поскрипує, Фантастичні плете казки, Позітхне десь під білою липою, На шибки покладе мазки. Вкриє землю габою сріблястою”. Метафора-загадка використана як спосіб створення недомовленості, загадковості: “І раптом – вітер стрибнув угору, Підняв шалений і дикий рев. Рвав на деревах трухляву кору І сльози-роси трусив з дерев”; або “Дзвенять німою тугою ліси, Коли їх ніч тремтлива обнімає І від очей у ревності ховає Принади їх первісної краси”. Поет вимальовує просто суцільні розгорнуті, а подекуди складні метафори. Виникають ряди досить несподіваних, незвичних, вражаючих картин (поезія “Тиша і грім”) Подекуди весь вірш у Симоненка метафоричний (“Осінній дисонанс”). Метафора у поезіях В. Симоненка пов’язана з казковими елементами: “Місяць хоче, мабуть, погрітись – суне в шибку свій блідий диск”, “Лиже полум’ям жовте черево, Важкувато сопе димар, Галасує від болю дерево, Піднімаючись димом до хмар”, “Десь вітер грає на віолончелі, Морозні пальці приклада до скла”. Послідовність розвитку метафори надає в поезії особливого колориту. Метафоричний образ розвивається за своїми внутрішніми законами. З чотирьох загальновідомих базових семантичних типів метафор поет широко використовує такі: а) неживому – неживе “Трави в’януть млосною спекою”; б) неживому – живе “Крутить вихор серпневий пил”. Останній тип у мовотворчості В. Симоненка виступає тлом для поступового розгортання метафори-загадки, наприклад, у поезії “Берези в степу занімілі”: “Пройдуть зливи, замовкнуть грози, Задрімають вітри на ланах. І весняного грому погрози Пронесе стороною луна”. Подекуди метафори-загадки використовуються як самостійні, а інколи ланцюгово

об'єднані ряди. Значного ефекту поет досягає в поєднанні метафоризованих образів реального й нереального, таким чином йому вдається виявити яскраве, незвичайне: “Вихор всівся на сіру хату І закручував стріху в зеніт”; “палають хмари бурякові”; “І знов спадають трафаретні роси І з сінокосів буйних кіс, І знову в небі невідомий біс Підвісив сонце не прозорих тросах”; “І зітха тужливо вітер, кулаками в шибки б’є”. Прості метафори, створені на різних смислових ознаках, поширені у всьому тексті. Багатозначність однієї і тієї ж реалії сприяє створенню ряду асоціацій, котрі інколи можуть об'єднуватися в один складний образ із різними смисловими відтінками. Невеликий контекст такого типу сприяє переходу від метафори-загадки до назви. “І небо теплотою глибиніє, І радість наливається в серця – Сміються, бігають, пустують, мріють Малесенькі замурзані сонця”; “З оченят, від плачу промоклих, Рукавом витирав блакить”; “Білизну червневих ніжних лілій Заплітають букетами в пісні”. Метафори-загадки В. Симоненко використовує ланцюгово. Вони виникають в тексті безпосередньо, поступово, як внутрішній зв'язок, що має мотиви й опору, наприклад: “Стають мої руки віттям, Верхів'ям чоло стає, Розкрилося ніжнім суцвіттям Збентежене серце моє Вростаю у небо високе, Де зорі – жовті джмелі, І чую: пульсують соки У тіло моє з землі”. В поезіях складні метафори на рівні строфи розгортаються в надметафори, які функціонують на рівні всього вірша: “На цвинтарі розстріляних ілюзій Уже немає місця для могил Мільярди вір зариті в чорнозем, Мільярди щасть розвіяні у прах. Душа горить. Палає лютий розум І ненависть регоче на вітрах”. Розгортаючи метафору за внутрішніми, художніми законами, поет “не тільки не уникає логічних протиріч з реальним, речовим смислом інших слів, але ніби цілеспрямовано виділяє цю неузгодженість з метою створити ілюзію ірраціонального, надреального, фантастичного. Враження ірраціонального досягається, коли вже з самого початку вірша автор спонукає читача до сприйняття метафоричного ряду, послідовності інакомовлень, “відгадка” яких не дається” [6, 214]. У поезіях В. Симоненка, аналізуючи зоровий чи інший образ, прихований у потенційному вигляді в кожній окремій частині мовної побудови, читач отримує складну цілісність, або ціле – внутрішньо протирічне, ірраціональне. Через метафору поет вдало розкриває філософські елементи буття: “В труні лежить не вождь і не маестро, А просто – кукурудзяний качан... Труна із тупості, бездарністю оббита... Мозолі, піт думок гарячий щем Лягли з тобою поруч в домовину І догнивають під густим дощем” [12, 191]. В медитативно-філософських роздумах В. Симоненка метафора розкривається ланцюгово: “Били в дзвони вітри, Калатали на сполох. Зупинялися ріки і череди хмар. То ховали байдужість” [13, 145]; “А час не зупиняється а молодість біжить” [14, 29]. Ще один ступінь Симоненкового метафоричного сприйняття дійсності – це перехід до суцільного метафоричного бачення світу: “Біль у душу мою закрадається вужем Відчай груди мені розпанахує, рве” [13, 32]. Особливість

стилю В. Симоненка визначається послідовністю розвитку метафоричних образів у його поетичних текстах.

Щодо структурного різноманіття Симоненкових метафор, то найчастотнішими з них є конструкції з метафоричними дієслівними словоформами; предикативні структури; конструкції, в яких метафоризована дієслівна словоформа поєднується з іменниковою. У віршах поета виявлено також генітивні метафори.

Широко представлені і т. зв. розгорнуті метафори, що охоплюють фрагменти тексту, така метафора накладається на порівняння “метафоричне застосування співвідносно з предметом порівняння, пряме – з образом порівняння” [6, 154], як-от: “А проміння довге, як мітли”.

Отже, метафорична система поетичного мовлення В. Симоненка – надзвичайно багатогранне явище, яке органічно вплітається в індивідуально-художнє мовлення поета, розкриваючи особливості світосприймання і творчу індивідуальність митця слова, що було виявлено в семантичних і структурних різновидах метафоричних утворень, їх образному багатоманітті.

Л і т е р а т у р а :

1. *Адорно Т.* Теорія естетики. – К : Основи, 2002. – С. 80.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів, 1996.
3. *Гейзінга Й.* Homo Ludens. – К. : Основи, 1994. – С. 18.
4. *Дзевидсон Д.* Что означают метафоры // Теория метафоры. – М. : Прогрес, 1990. – С. 173-192.
5. *Жирмунский В. М.* Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л. : Изд-во Наука, Ленинг. отд., 1977. – С. 205-237.
6. *Кожевникова Н. А.* Метафора в поэтическом тексте // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 145-165.
7. Літературознавчий словник-довідник. – К. : ВЦ “Академія”, 1997. – 456 с.
8. *Лорка Г.* Думки про мистецтво. – К. : Мистецтво, 1975. – 57 с.
9. *Моренець В.* На відстані серця. – К., 1986. – 90 с.
10. *Ортега-і-Гасет.* Дегуманізація мистецтва // Вибрані твори. – К. : Основи, 1994. – 258 с.
11. *Потебня А. А.* Из записок по теории словесности. Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и мифическое. – Харьков, 1905. – 591 с.
12. *Симоненко В.* Поезії. – К., 1966. – 79 с.
13. *Симоненко В.* Лебеді материнства. – К., 1989. – 124 с.
14. *Симоненко В.* Земне тяжіння. – К., 1964. – 78 с.
15. *Симоненко В.* Тиша і грім. 1962. – К., 1962. – С. 9.
16. *Симоненко В.* Берег чекань. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – С. 76.

Аннотация

В статье выяснена специфика поэтики В. Симоненко на основе метафорических структур. Метафора рассматривается как один из основных приемов поэтического изображения мира.

Ключевые слова: *метафора, метафорические неологизмы, сверхметафоры, мифическое пространство, метафорические ряды, внутренние художественные законы.*

Annotation

The paper found out poetics Mr. V. Symonenko based on metaphorical structures. Metaphor is regarded as one of the basic techniques of poetic images of the world.

Keywords: *metaphor, metaphorical neologisms, nadmetafory, mythical space, metaphorical series, inner artistic laws.*

Можарова Т. М.
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

**ДО ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ВЛАСНИХ НАЗВ
У СТРУКТУРІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ**

У статті окреслено пріоритетні напрямки лінгвістичного аналізу літературних власних назв у структурі поетичного тексту. Наголошено на необхідності вивчення мовної специфіки, з'ясування структурно-семантичних, функціонально стилістичних, комунікативно-прагматичних та лінгвокультурологічних особливостей літературних онімів.

Ключові слова: *власна назва, літературний онім, лінгвістичний аналіз, структура поетичного тексту.*

Світ поезії високо поцінований фундатором теоретичної поезики О. О. Потебнею. Поезію і слово в ній учений називає основним видом мистецтва та навіть надбудовою над наукою. Неоціненними є твердження О. О. Потебні про принципову багатозначність художнього образу, внутрішню місткість його емоційного і поняттєвого змісту, зумовленість змісту художнього словесного твору зображальними можливостями слова та його природою. Досить чітко прописана у працях мовознавця категорія читача і викладені герменевтичні ідеї, що сьогодні розробляються у межах комунікативної лінгвістики. “Мистецтво – мова художника, і як за допомогою слова не можна передати іншому своєї думки, а можна тільки збудити в ньому його власну, так не можна її висловити і в мистецькому творі; тому зміст цього останнього (коли твір завершений) розвивається уже не в художника, а в тих, хто його розуміє” [11, с. 27]. Тому, безперечно, ідеї О. О. Потебні широко застосовуються сучасними мовознавцями у процесі аналізу виражальних можливостей поетичного слова. Належної уваги розробленню положень праць ученого необхідно приділяти і у ході